

Лекції з курсу «Соціологія знання»
(спеціальність «Соціологія», 4 курс)

Лекція 8. Соціологія знання і економіка

План

1. Знання про економіку.
2. Економічна соціологія.
3. Соціологія економіки.

Література:

1. Економічна соціологія: Навч. посібник / В.М. Ворона, В.Є. Пилипенко, В.І. Тарасенко та ін. За ред. В.М. Ворони, В.Є. Пилипенка. К.: Інститут соціології НАН України, 1997. 273 с.
2. Лукашевич М.П. Соціологія економіки. Підручн. К.: Каравела, 2009. 280 с.

1. Знання про економіку

Економіка – це (від грец. – мистецтво ведення господарства) – це сукупність видів господарської діяльності, що забезпечує життєдіяльність конкретного суспільства на певному етапі його історичного розвитку.

В кожному суспільстві функціонує певна економічна система, яка включає виробництво і споживання матеріальних і духовних благ, що необхідні для життя суспільства. В історії розвитку знання про економіку сформувалося 2 основні підходи, що чітко відображені в сучасній економічній науці: політична економія і економікс.

Політична економія – це наука про походження багатства, предметом якої є вивчення системи суспільно-економічних відносин і властивих їм економічних законів, що діють в процесі виробництва, обміну, розподілу та споживання матеріальних благ на різних етапах розвитку суспільства.

Поняття «політекономія» запровадив у ХУІІ столітті французький економіст **А. Монкретьєн**. Величезний внесок у розвиток політекономії зробили відомі економісти **А. Сміт** і **Д. Рікардо**, які заклали основу *трудової теорії вартості*.

К. Маркс і **Ф. Енгельс** розробили *вчення про матеріалістичне розуміння історії*, в якому економічні відносини розглядаються як основа всіх суспільних відносин. Основні положення марксистської політекономії викладені в роботах

«*Капітал*» та «*До критики політичної економії*». В цих творах теоретики обґрунтували *теорію про суспільно-економічні формації*, що являють собою певний спосіб виробництва, що визначається взаємозв'язком продуктивних сил і виробничих відносин. **Продуктивні сили** включають засоби виробництва, предмети праці і людей з їхніми знаннями і вміннями, що необхідні для того, щоб використовувати відповідні знаряддя праці. **Виробничі відносини** – це відносини, що виникають між власниками засобів виробництва і тими, хто працює на них. В результаті розробки марксистської політекономії її автори розробили *теорію суспільного відтворення* та *теорію соціального відчуження*.

Суспільне відтворення – це процес суспільного виробництва, взятий не як одноразовий акт, а в постійному повторенні та відновленні, а також відбувається на макрорівні. Суспільне виробництво знаходиться в постійному русі, проходячи такі стадії: власне виробництво, розподіл, обмін і споживання продуктів та послуг. Усі ці чотири стадії суспільного виробництва перебувають в постійному економічному кругообігу.

Другий підхід до вивчення економіки називають **економікс** – *теорія ринкових відносин*, що розроблена західними вченими і представлена в курсі «*Основи економічної теорії*». Провідні українські економісти обґрунтовано стверджують, що економічні реформи в пострадянських країнах не були б такими руйнівними, якби політики спиралися на ґрунтовні політико-економічні дослідження. Справа в тому, що від проголошення незалежності і до цього часу керівництво України повністю відмовилося від політекономії як методологічного інструментарію для аналізу економіки і суспільства. Відмова від політико-економічних знань, у яких зосереджено величезний досвід аналізу економічних, політичних та соціальних відносин, зумовлює домінування процесів деградації в економічній, політичній, соціальній та духовній сфері.

Значення політекономії полягає в дослідженні взаємозв'язку таких основних сфер життєдіяльності суспільства як економічна, соціальна і політична. Про те, що політекономія не втратила актуальності в наш час, свідчить книга видатного фр. економіста **Томаса Пікетті** «*Капітал у XXI столітті*», в якій проаналізовано розподіл багатства і зростання нерівності протягом останніх 250 років.

2. Економічна соціологія

Головна мета об'єднання соціологічної та економічної науки – подолання теоретичної обмеженості при вивченні соціальних систем і управління ними. Як свідчить досвід вітчизняної і зарубіжної економіки і соціології, інтегративною парадигмою стала ідея вмотивованої поведінки за умов соціальної організації. Ціннісно-орієнтована поведінка перетворюється на модель економічної дії. «Економічна» людина (споживач, робітник) водночас є «психологічною» людиною (діючою під впливом диспозиції, стимулів, мотивів) і «соціологічною» (виконує соціальні ролі у соціальній структурі суспільства). Спільними для обох теорій є категорії, що відбивають певні сфери буття, що взаємодіють між собою.

Увага економічної науки до неекономічних факторів зумовлена світоглядом ученого. *Неокласична школа в економіці* тяжіє до соціальних інститутів, зокрема до держави, що й робить цей напрям консервативним, а економіку – як домінуючу пропозицію. *Неокейнсіанство*, навпаки, звернене до масової поведінки і економіки попиту. Тому й виникає потреба у вивченні *факторів, від яких залежить попит*. Неокейнсіанці змушені враховувати *механізми формування попиту* для того, щоб запропонувати засоби регулювання його інфляційними процесами.

В суспільствах, у громадській свідомості яких переважає ринкова свідомість, на перший план висувається ідея попиту (перетворена потреба), і навпаки, соціалістична (неринкова) свідомість традиційно ґрунтувалася на перевагах праці. Важливо, що в обох випадках економічні концепції є неповними, оскільки у межах економіки соціально-психологічні характеристики суб'єктів економічної діяльності не розроблялися. **Тард** дуже близько підійшов до *економічної соціології як науки про людську поведінку та соціальну взаємодію*, але не зміг побачити діалектики зв'язку соціології й економіки, які не виключають, а взаємодоповнюють одна одну. **Дюркгейм**, **Тард** та інші опоненти економістів піддають критиці трудову парадигму. Більшість соціологів убачали в трудовій парадигмі недооцінку моралі, права, релігії, культури, традицій, або, іншими словами, недооцінку неекономічних факторів буття.

У творчості **М. Вебера** сутність особливого аспекту соціального пізнання полягає в тому, що економічна діяльність є часткою (а не детермінантою) усього

культурного середовища людства, а тому має залежати від традицій, цінностей, норм суспільства або певного народу з його особливими звичаями та історією. Творчий розвиток економічної соціології знайшла в працях **Т. Парсонса**. В обох мислителів основою синтезу соціології та економіки була певна методологія. Логіка поєднання їх опиралася на організаційний, системний та структурно-функціональний підхід до пізнання суспільства. **Т. Парсонс** і **Н. Смелзер** у книзі «*Економіка та суспільство. Вчення про інтеграцію економічної і соціальної теорії*» будують ієрархію соціальних підсистем.

Економічна соціологія – це інтегративне міждисциплінарне знання, предметом якого є закони, категорії, методи, які формулюються за принципом взаємодоповнення. Основою такого взаємодоповнення має стати спільна парадигма. В західній економічній соціології відбулося об'єднання цих двох наук на ґрунті організаційної методології та концепції умотивованої поведінки.

3. Соціологія економіки

Соціологію економіки нерідко розуміють як міждисциплінарну науку, що знаходиться на перетині двох наук економіки і соціології. Соціологія економіки досліджує закономірності економічного життя (економічні відносини і процеси) за допомогою системи категорій, напрацьованих соціологією (**Т. Заславська, Р. Ривкіна**). Розвиток економіки при цьому описується як соціальний процес, що відбувається завдяки рушійній силі, активності соціальних суб'єктів, які функціонують у ній, інтересам, поведінці і взаємодії соціальних груп. **Об'єктом соціології економіки** є люди – учасники економічного життя суспільства, об'єднані в групи, організації з відповідними економічними інститутами. Отже, *соціологія економіки досліджує економічні явища і процеси як результат діяльності людей, а розвиток економіки – як соціальний процес*. Деякі визначення об'єкта соціології економіки виокремлюють в його структурі закономірності взаємодії економічної і соціальної сфер та соціальних процесів. За такого підходу специфічним об'єктом соціології економіки є *механізм зв'язку економічного і соціального розвитку*.

Предмет дослідження соціології економіки деякі вчені визначають переліком конкретних напрямів дослідження. **А. Дорін** відносить до *конкретного предмета*

соціології економіки такі складові: 1) соціальне та економічне як самостійні явища суспільного життя; 2) збіг соціального і економічного; 3) взаємовплив соціального та економічного. Подекуди під предметом розуміється *соціальний механізм функціонування і розвитку економіки*. Водночас, будучи одним (хоча і дуже важливим) з елементів предмета дослідження, соціальний механізм не вичерпує всіх аспектів вивчення соціології економіки. У визначенні предмета дослідження слід виходити з розуміння предмета загальної науки – соціології та інтерпретації його до галузевої соціологічної науки, тобто виходити з орієнтації на спільний предмет будь-якої соціологічної науки – *соціальні відносини* – і вносити до нього специфіку тієї сфери, спільноти або процесу, в яких ці відносини проявляються. Отже, **предмет соціології економіки** – це соціально-економічні відносини і процеси, які виникають в економічній сфері суспільного життя і відображають неоднакові соціальні позиції в ньому людей різних соціальних груп і класів, соціальних організацій та інститутів.

Згідно з об'єктом і предметом дослідження соціологія економіки визначає своє місце серед інших соціально-гуманітарних наук і в суспільстві загалом. При цьому місці і ролі соціології економіки в суспільстві визначаються її *функціями*.

Теоретично-пізнавальна функція реалізується через дослідження соціально-економічних закономірностей економічного життя, досягнення нових знань у цій сфері. *Прогнозуюча функція* полягає у визначенні найбільш імовірних тенденцій та перспектив розвитку соціально-економічної діяльності, виходячи з пізнаних закономірностей їх розвитку. *Управлінська функція* полягає в забезпеченні системи управління економічною сферою адекватними і достовірними даними щодо стану вирішення соціально-економічних проблем та відомостей щодо ефективності процесу управління. *Ідеологічна функція* полягає у формуванні соціально-економічного світогляду у всіх учасників економічного життя, орієнтації на сучасний погляд щодо ролі людини в соціально-економічних відносинах. *Соціальна функція* передбачає інформаційне забезпечення процесу економічної соціалізації індивіда в суспільно-економічній відносині, допомогу у формуванні та розвитку соціально-економічної структури суспільства, здійснення моніторингу соціально-економічного напруження у суспільстві.